

Det 19. Aarhundredes økonomiske Karakteristik og det 20des Horoskop.

Bourgeoisiets Epoke.

Af

Cand. polit. Laurits V. Birck.

Uagtet Adam Smith var død et Decennium, inden det 19. Aarhundrede blev ringet ind, tilhører hans Værk dog vor Tid, saa sandt det blev levendegjort i det 19. Sekels økonomiske og sociale Forhold. Marxister have haanligt kaldt den klassiske Økonomi for »en forbryderisk Abstraktion af en korrumperet Virkelighed«. Bortset

Det følger af sig selv, at mange af de Fænomener, der er karakteristiske for vor Tid, alt lod sig paapege i forrige Aarhundrede; man kan jo ikke afgrænse en Epoke nøjagtigt. Endvidere bør det være ufornødent at tilføje, at en kort og knap Karakteristik af 100 Aars Udvikling forsaavidt maa give et misvisende Billede, som det er umuligt at medtage alle de Undtagelser fra de almindelige Regler, som forekommer, hvorfor man ofte vil faa Skin af at hævde som absolut, hvad kun bør forstaaes med Forbehold. Industrien har her i Bygningsfagene ikke formaaet at remplacere Haandværket; der eksisterer endnu blandt de ikke-faglærte Arbejdere et »Proletariat«; — paa den anden Side existerede der selvfølgelig rige Borgere forend Industriens Fremkomst etc. etc. — Dette for at væge mig imod slige Indvendinger, som her ogsaa kan rejses mod Udtrykket »industriell Revolution«.

L. V. B.

Det 19. Aarhundredes økonomiske Karakteristik
og det 20des Horoskop.
Bourgeoisiets Epoke.

Af

Cand. polit. Laurits V. Birck.

Uagtet Adam Smith var død et Decennium, inden det 19. Aarhundrede blev ringet ind, tilhører hans Værk dog vor Tid, saa sandt det blev levendegjort i det 19. Sekels økonomiske og sociale Forhold. Marxister have haanligt kaldt den klassiske Økonomi for »en forbryderisk Abstraktion af en korrumperet Virkelighed«. Bortset

Det følger af sig selv, at mange af de Fænomener, der er karakteristiske for vor Tid, alt lod sig paapege i forrige Aarhundrede; man kan jo ikke afgrænse en Epoke nøjagtigt. Endvidere bør det være ufornødent at tilføje, at en kort og knap Karakteristik af 100 Aars Udvikling forsaavidt maa give et misvisende Billede, som det er umuligt at medtage alle de Undtagelser fra de almindelige Regler, som forekommer, hvorfor man ofte vil faa Skin af at hævde som absolut, hvad kun bør forstaaes med Forbehold. Industrien har her i Bygningsfagene ikke formaaet at remplacere Haandværket; der eksisterer endnu blandt de ikke-faglærte Arbejdere et »Proletariat«; — paa den anden Side existerede der selvfølgelig rige Borgere forend Industriens Fremkomst etc. etc. — Dette for at væge mig imod slige Indvendinger, som her ogsaa kan rejses mod Udtrykket »industriel Revolution«.

L. V. B.

fra de usømmelige og ubeføjede Adjektiver er Sætningen rigtig; naar den liberale Økonomi har behersket Sindene, er det fordi den passede til Forholdene og den herskende Klasses Tarv. De, der for 100 Aar siden læste »Nationernes Rigdom«, fik her et nogenlunde korrekt Billede af det Aarhundrede, der laa foran dem, og som nu ligger bag os.

I.

Dampmaskinens Anvendelse i Industrien skaber en teknisk Revolution, der er som en Kanontorden i Sammenligning med det Fyrværkeri, Pariserpøblen lavede i 1789—93. Den førte den omformende Produktion, der hidindtil havde staaet under det »konstante Afkasts« Lov, ind under det »væxcnde Afkasts« (*increasing return*) Lov; medens Haandværket i det væsentlige har samme Produktionsomkostninger pr. Kvantum, uanset om Virksomheden er mere eller mindre omfattende, saa vil Maskin-Industrien gennem Masseproduktion forringe Omkostningerne pr. Kvantum. Den tekniske Revolution maa da føre en økonomisk Omvæltning med sig. For at benytte Maskinerne i større Omfang maa Bedrifterne koncentreres; for at producere billigt, maa Bedrifterne være store.

II.

Dette skaber en ny Overklasse: det 19. Aarhundredes Herre og Leder, den moderne Bourgeois, træder frem, for at overtage Godsejeradelens Funktioner som Samfundsleder, for at genne den landsfaderlige Kongemagt tilbage og for, i hvert Fald i Begyndelsen at gøre Underklassen til lydige og viljeløse Redskaber i Løs-

ningen af Bourgeoisiets store Opgaver. Det 19. Sekel bliver Industri-captain'ens Epoke.

De Opgaver, den ny Tid stillede det unge Bourgeoisii, vare tvende: den enorme Kapitaldannelse, og den gennemførte Anvendelse og Fuldstændiggørelse af de tekniske Opfindelser i den moderne Industris Tjeneste. Og det skal siges til Bourgeoisiets Hæder, at det løste disse to Opgaver, at det altsaa opfyldte sin Samfundsfunktion.

Og selv om det gjorde det med Hensynsløshed, saa maa vi Økonomer, der ikke dømme theologisk, men teleologisk, og som i første Række maa dømme efter, om Klassen ret opfyldte sin Samfundsfunktion, vi maa riste gyldne Runer paa Bourgeoisiets Gravmæle. Uden den voldsomme Kapitalopsamling og uden Produktionens Billiggørelse vilde det 19. Aarhundrede ikke mere end nogen anden Epoke have betegnet et revolutionært Vendepunkt i den lidende Menneskeheds Kamp henimod Lykken. Og hermed er Dommen over Bourgeoisiet givet.

Den nye Tids Driftsleder var en haardhændet Herre, for hvem den hellige Profit var alt; men samtidig var han dygtig, energisk, arbejdsivrig, begejstret i Udøvelsen af sit Kald; han blev den store Reformator, den store Organisator og Beregner, Leder af Mændene, forstaaende den store Kunst at forbinde Arbejde og Kapital i det samfundsmæssigt fordelagtigste Forhold; hvad enten vi træffe ham blandt Fabrikens snurrende Hjul, i Storkøbmandens Vejerbod eller inden for Børsrampen, overalt er han i travl Virksomhed, kombinerende og organiserende.

Han er Tidens Aristokrat; men han er ikke en

Samfundsparasit; han arbejder selv med, og yderligere, han tager vel Profitten, men forbruger den kun i ringe Grad selv; han forstaar, at Overklassens Pligt er 1) at lede og organisere Arbejdet og 2) at tvinge Samfundet til at spare — ikke for at producere Midler til at tilfredsstille en taabelig Luxustrang hos de faa, men for at producere Kapital. — De Bourgeoislægter, der har dannet sig i vor Tid, har desværre ikke samme Opfattelse. Det amerikanske Pengearistokratis Luxusudfoldelse skildres som vanvittig. Men ogsaa i en anden Henseende staar Bourgeoisiet i Modsætning til Grund- og Hofadelen: det danner ikke »Slægter«; en Bourgeoisifamilies Levetid er knapt 2 Menneskealdr.

Slægtens Medlemmer maa stadig være dygtige for at kunne hævde sig. Adelen holder sig kun, naar den er beskyttet af Majoratsbaandet. Det er Bourgeoisiet ikke; Iagttagelsen af dette Faktum fik i sin Tid Maria Theresia til at anbefale Nobiliteringen af fremragende Købmandsslægter og til at gøre de iøvrigt opgivne Forsøg paa at lægge større Fabriker og Handelshuse under den »døde Haand«.

Jeg har dvælet ved denne Klasse, fordi jeg tror, at en Epoke bestemmes af dens Overklasses Karakter.

III.

Den ny Overklasses første Opgave blev at indføre Stordriften, den billigere Masseproduktion og en detaljeret Arbejdsdeling, der blev lokal, saaledes at visse Industrier og andre Industrier, der kunde benytte de førstes Biprodukter, ophobede sig i visse Egne — ja snart efter blev national —; derfra gaar Tendensen henimod den Arbejdsdeling og Kombinerings, der gør

de oversøiske Lande til Leverandører af Raamaterialierne, fra Ærtset til Kornet, medens Europa industrialiseres.

Den fri Konkurrence blev som Pigkæppen paa Studens Nakke; i den hidsige Kamp sporede Fabrikkerne frem; en ny Opfindelse skabte dens heldige Anvender et kort Monopol; saa udvider han Produktionen, andre følger efter, og i de Fag, hvor Masseproduktionen med Fordel kan anvendes, trænges den lille Haandværker ud. Den fri Konkurrence er virkelig ikke af det onde — den tenderer til at skabe den harmoniske Ligevægt; men Fejlen er, at den ikke faar Lov at virke overalt, og at særlig Arbejderklassen — for at citere General Walker — baade som Arbejds-sælger og Varekøber ikke er stærk nok til at drage Fordel af den; men derimod maa finde sig i alle Ulemperne derved.

Konkurrencen fortsættes mellem Fabrikkerne indbyrdes, og Priserne trykkes ned paa de ny (lavere) Produktionsomkostningers Niveau. Uafhængig af Bevægelserne i de ædle Metaller's Værdi, sker der i Europa en betydelig Prisrevolution paa de industrielle Produkters Omraade. Dette i Sammenhæng med Transportudgifternes Fald, der bringer de exotiske Markeder i nær Forbindelse med de europæiske, ændrer den europæiske Levelfod. Textil- og Jernindustrien skabes; det 19. Aarhundrede bliver en ny Jern- eller rettere sagt Staalalder.

For at Stordriften kan gennemføre Arbejdsdelingen, maa den have Plads: Frihandel bliver dens Valgsprog; Lavene maa falde og selv Toldskrankerne sænkes.

IV.

Men til Stordrift hører først og fremmest Kapital: i Haandværkerens Værksted er Redskabskapitalen forholdsvis lille; i Fabriken repræsenterer Maskinerne ofte flere Aars Omsætning: Kapitalen staar fast bunden med lang Amortisationstid; dertil kommer, at de ny Produktionsprocesser strækker sig over Aaringer, hvad der kræver et rigt Subsistensfond. Den ny Driftsform fordrer da enorme Kapitaler samlede baade som Produktions- og som Subsistensfond. Bourgeoisiet samler Kapitalerne. Gennem Adam Smiths — til de liberale Fabrikanters og Bankmænds Manchesterlære omformede og delvis forvrængede Økonomi — lyder en Kapitalens Lovsang: Kapitalopsamlingen skal fremmes, selv paa Bekostning af Menneskelykken. Tidens Præg bliver kapitalistisk. Kapitalopsamlingen sker først i Form af de sparede Driftsomkostninger, der strax kun kommer Fabrikterne og de store Købmænd og »bankers« til Gode, dernæst i en stærk Nedsættelse af Arbejdslønnen.

Maskinerne erstatter menneskeligt Arbejde, hvad der er et Gode, men i første Omgang forstyrrer de den økonomiske Ligevægt. De Arbejdere, der kastes ud af Maskinen, kan ikke søge andet Sted hen og faa samme Løn som tidligere; Lønnen maa ned under Livsminimumet, for at naa det Punkt, hvor det kan betale sig at beskæftige den sidste ledige Arbejder, hvis Løn jo bestemmer de øvrige Arbejderes.

Dette fører til en sørgelig Ændring i Arbejdernes Lønvilkaar: Kvinder, der staar 16 Timer i Fabriken, Børn fra det fjerde Aar i Gruberne. Til Exempel taler en russisk Økonom og Finansmand i et Memorandum

til Kejser Nicolaos om, hvor godt den russiske livegne Bonde er stillet i Sammenligning med Englands frie Fabrikarbejder.

Først efter 1850 er den økonomiske Harmoni genoprettet. Men samtidig har Europa været Vidne til en Kapitalopsamling, der aldrig før er set. Gennem den lave Arbejds løn og den samtidig i Byerne stigende Grundrente tvang et arbejdende, ikke luxusbrugende Bourgeois Underklassen til at nøjes med mindre end det nødvendige, og til at anvende Størstedelen af sin Tid til at producere Kapital, og fremtidige Fornødenheder.

Det er paa Basis af denne Kapitalopsamling, at det 20. Aarhundrede foreløbig med Ro kan imødeses; men den er købt med Ofre af Menneskelykke. Fremskridtets Jaganaut er kørt over Hundredtusinder af søndrede Menneskeskæbner!

V.

Den stærke Kapitalopsamling skaber de moderne Banker; forrige Tiders Banker vare dels en Art Sikkerhedsanstalter, og dels Ydere af en begrænset Kredit gennem Seddeludstedelsen. I vort Aarhundrede amortiserer man Værdierne: den franske Revolutions Assignater, der mobiliserede de faste Ejendomme, blev Forløbere for den Mængde af Kreditmidler, ved hvis Hjælp vort Aarhundrede har gjort alle Værdier flydende. Statens Mønt — Guldet — flyder til Bankerne som Basis for en mere end hundrede Gange større Kreditomsætning. Krediten skaber en Sondring mellem Kapitalejer og Driftsherre.

Alle de Anker, der af Agrarer saavel som af

Socialister rettes mod den første Klasse, har rettelig Adresse til den sidste. Kapitalistens 4 pCt. ere nødvendige — hvis nogen faar formeget, er det den heldige Driftsherre.

Samtidig med, at Kreditøkonomien vinder frem, trænger Pengeøkonomien ind i Bondestanden, hvor en gammeldags Arbejdsdeling og indbyrdes Betaling i Naturalier endnu holde sig i forrige Aarhundrede, iøvrigt til liden Baade for den stærkt tiltagende jordløse Landarbejderklasse.

Enhver Omsætning opgøres i Penge; men største Delen afgøres ved Kreditmidler. Arbejdets Deling forøger Omsætningernes Antal pr. færdigt Antal Varer, derfor kræves der flere Omsætningsmidler, et Krav, end ikke den stærke Tilvæxt i ædle Metaller kan tilfredsstille. Uden at Kreditmidlerne vare øgede i endnu større Udstrækning end Mængden af de ædle Metaller, vilde Europa være rystet af endnu større Prisrevolutioner end Tilfældet har været.

Men Kredittens Udvikling og afgørende Betydning i Forretningslivet har gjort Sælgerne af Kredit — Bankier-Klassen — til Verdens Herrer; det er den store Financier, der raader over Folkenes Skæbner. Og denne Magt bruger denne Klasse ikke altid med den rette Ansvarsfølelse eller moralsk Hæderlighed. Det har ført til, at mange Regeringer er betænkt paa det farlige Skridt, at regulere Børsens Forretninger.

VI.

De sørgelige Tilstande i England omkring Aar 1800 afgav et unægteligt Bevis for Rigtigheden af Malthus' Befolkningslære: Arbejdslønnen faldt — og

faldt under Livsminimum'et. Og dog skulde Virkeligheden — at Europas daværende Befolkning nu har tripeleret sig — gøre Malthus's rigtige Sætning til tilsyneladende Usandhed. Aarsagerne hertil vare tvende: 1) den store Kapitalopsamling og de nye Driftsformer havde øget Arbejdets Produktivitet, 2) den store Folkevandring sendte den ene Trediedel af Befolkningen til Byerne, medens den anden Trediedel for Alvor erobrede Amerika.

Raastofferne og Korn hentedes fra Amerika og Asien; Indieren sulter, Europæeren tager hans Korn; Præriens Rodhud udryddes, den hvide Mand tager hans Land. Europa kan ikke blot fordoble sin Befolkning, det sender ligesaa mange over Havene for at erobre og for at ødelægge andre Racer; Tilværelseskampen bliver ikke længere en Kamp mellem Folkene, men en Kamp mellem Racer, hvor den hvide Mand specielt i Angelsaxernes Lignelse endnu da er den stærkeste.

I Nordamerika opstaar et anglo-germansk Samfund, traditionsfrit og derfor i Stand til at vise os det 19. Sekels Ejendommeligheder i Renkultur. Dette Amerika er i vort Aarhundrede Europas Kornkammer, og de første Omdannere af Raavarerne. Europa industrialiseres, og bliver Sæde for en intensiv industriel Produktion, der lægger sidste Haand paa oversøiske og amerikanske Raavarer og Halvfabrikater. Europas Industrialisering er i Virkeligheden Total-Udbyttet af vort Aarhundrede.

Storbyernes Væxt koncentrerer Kulturen; de store Centrere bliver som Jakobsstigen, der fører op mod Kulturens Himmel, men ogsaa som Danaidekarrets Afgrunde, der aabne sig for et moralsk Helvede. Stor-

byen kan lige holde sin Befolkning vedlige, men nye Slægter strømme til ude fra Bondelandet.

Naturens Gaver, Lys og Luft, blive sjældne Varer. Den tætte Sammenpressen af Millioner af Mennesker skaber Bolignøden — Byernes høje Grundrente.

Tyngdepunktet flyttes fra Landet til Storbyen. Der er Kapitalen, der Intelligensen og der er de samlede Menneskemasser.

VII.

Samtidig med Bourgeois'en træder den industrielle Arbejder frem. Svundne Tidens Haandværks-svend levede dog taaleligere, hvor ringe hans Løn end maatte være, fordi der kun var en Grads-, men ikke en Klasseforskel mellem ham og hans Mester. Den overvejende Del af Svendene kunde gøre sig Haab om selv at blive Mester. Anderledes med Fabrikarbejderen. Naar kun en Procent kan naa at blive Driftsherre, er denne Chance saa uendelig lidet betydende for Klassen som Helhed; næsten alle Arbejdere, selv de mere dygtige, maa blive i den Kaste, de tilhører ved Fødselen.

I Forhold til Arbejdernes Antal er der færre Bedrifter, men de er store. Da der til at hæve sig op over sin Klasse hører ikke blot megen Dygtighed, men ogsaa et forbløffende Held, maa den enkelte Arbejder opgive Haabet om som Individ at naa frem; skal han frem, maa det ske gennem Klassen; hans Kaar forbedres kun, hvis hans Klasses Kaar bedres. Den moderne Arbejder rykker da frem kolonnevis i sine Fagforeninger, der med haard Haand hævder Klasseviljen overfor sine enkelte Medlemmer.

Og her sker da det mærkelige: vi fandt Europa i

Seklets første Halvdel stillet Ansigt til Ansigt med det sociale Spørgsmaal: en Underklasse levende under Proletarkaar, farlig, fordi den var elendig. Aarhundredets Sfinx har selv løst den Gaade, den stillede os.

Arbejdets Deling og hensigtsmæssige Forbindelse, Stordriften og Bourgeoisiets Organisationstalent øgede Arbejdets Produktivitet enormt: gennem Fagforeningerne tvang Arbejderne Arbejdsgiverne til at opgive en Del af det derved vundne Udbytte til dem. Nu er Byarbejderen om end ikke godt stillet, dog ikke længere Proletar.

Arbejderne blev da den første Klasse, der brød med Individualismen og vendte tilbage til Samlingen af ensstillede Individer i en Klasse. Det 20. Aarhundrede vil se de øvrige Klasser følge efter.

Socialismen, den faglige Bevægelses politiske Side, er i Sammenligning hermed uden Interesse, uden forsaavidt den betegner, at Arbejderne ogsaa paa Politikens Omraade optræde som Klassemennesker. Socialismen betyder økonomisk intet; og som revolutionær Bevægelse faldt den samtidig med, at Proletariatet gik over til at blive en relativt taalelig stillet 4de Stand.

En anden Ting er, at Samfundet i det kommende Aarhundrede vil vende sig bort fra mange af Nutidens økonomiske Idealer, og rimeligvis vil faa et nymerkantilistisk eller om man vil et socialistisk Præg, men det er ikke Marxismens Skyld; det bliver de Samfundets Nydannelser, som Monopolet for Industrien, og Lavs-overenskomster for Haandværket, der vil fremkalde en stærk Statsintervention.

Det utopiske Krav skaber ikke praktisk Politik.

Men det røde Spøgelse eksisterer ikke mere: først

naar Befolkningen atter presser paa ud over, hvad Subsistensmidlerne tillade, vil Revolutionens Hydra atter lade sine syv Hoveder spille, før ikke.

Iøvrigt skal det indrømmes, at Arbejdernes Kaar ikke er bedret saa meget, som Arbejdets Produktivitet er øget. Det synes som en større Arbejdets Produktivitet i dette Aarhundrede har ført til, at en voxende Procent af Befolkningen ikke arbejder, men faar sit Erhverv som personlige Tjenesteydende, Skrivere og Mellemlhandlere — og, sidst men ikke mindst: Soldater.

VIII.

Det blev Bourgeoisiet, der høstede den store Revolutions Løn. Bourgeoisiets Ideer var Revolutionens abstrakte Frihedsideer; denne Klasse blev da ogsaa Bærer af dette Aarhundredes første Halvdels politiske og økonomiske Liberalisme. Først da Bondestanden og Arbejderklassen rykkede ind i Underhusene, ændrede Bourgeoisiet, hvad der var ganske naturligt, sine Signaler.

I Reaktionen imod den absolute Monarks Indgriben i Erhvervslivet, gik man ikke alene mod Privilegierne, men naaede ud i doktrinær Afsky for Samfundets Regulering af Produktionen som af Fordelingen.

Og her viser sig da den store Forskel mellem det 18. og det 19. Aarhundrede. Den politiske Liberalismes ydre Form blev Parlamentarismen, ved hvis Hjælp Bourgeoisiet bekæmpede Adelen og den stærke Kongemagt. I Merkantilismens Tid, den landsfaderlige Statsstyrelse, der griber ind overalt; herimod Liberalismens Reduceren af Statens Opgave til det blot sikkerhedsydende; hin Tids Lavs- og prohibitive Handelspolitik,

mod Nytidens Næringsfrihed og delvise Frihandel; hin Tids Prisreglementer mod Nytidens af Konkurrencen satte Priser; hin Tids begyndende Bureaukratisme mod den nye Tids Driftsherreregime; men sidst og ikke mindst det 18. Sekels Forsøg paa at holde Klasserne sondrede fra hinanden, og paa at holde Individet inden for sin Klasse mod vort Aarhundredes Arbejden paa at løse Individet ud af sin Klasse, en Politik, det 20. Aarhundrede ikke vil fortsætte, fordi Individet socialt set kun kan betyde noget som Medlem af sin Klasse. Professor Harald Westergaards aandfulde Essay, paa- peger iøvrigt den sociale Bevægelses Tilbageslag hen- imod det oplyste Kongedømmes Politik.

Men Bourgeoisiet var praktisk: den optog Friheds- ideerne, men gav dem sit Præg. Som Adam Smiths Økonomi vrængedes ud i sin Karikatur: Fabrikanternes Manchestertheorier, ændredes alle Begreberne; Læren om den personlige Frihed blev abstraheret bort i Be- grebet Kontraktsfrihed. Læren om Enhvers Ret til at faa Indflydelse paa Statsstyrelsen omformedes til et af Bourgeoisiet udgaaet og ledet Parlament, der kæmpede for Klasseinteressen imod Kronen og Samfundet; Kampen imod Statsdespotiet blev til et Forbud mod Statens Regulering, selv hvor den frie Konkurrence ikke kunde komme til at virke, eller dens Forudsætning svigtede. Og endelig blev Begrebet Ejendomsret af en gold juridisk Formalisme abstraheret ud i det absurde, langt ud over dets naturlige og historiske Begrænsning. Romerrettens Abstraktioner sejrede over de Rester af gammel gothisk Ret, der repræsenterede den historiske Tradition, som over Levningerne af den kanoniske Ret, der repræsenterede de ethiske Hensyn. Først i Slut-

ningen af Aarhundredet har man søgt at begrænse Ejendomsrettens Omfang, f. Ex. ved Arbejderbeskyttelseslovgivningen.

IX.

Vi have som det 19. Aarhundredes særlige Kendetegn: 1) Fremkomsten af et Bourgeois, bestaaende af Finansmændene, Fabrikanterne og de større Handlende, der faar Overherredømmet, støttende sig paa de to Principer: fuld ubegrænset Ejendomsret og Kontraktfrihed, 2) Fremkomsten af en ny talrig Fabrikarbejderklasse; Umuligheden af, at Arbejderne som Individuer kan vinde frem, — paa Grund af de relative faa Driftsherrepladser, og Mangelen af Kapital — gør, at de maa organisere sig for som Klasse at hæve deres Standard of life, 3) Industrien først ind under »the increasing returns« Lov, hvad der igen fører til Stordrift yderligere Arbejdsdeling og Masseproduktion, 4) En skarp Konkurrence, hvorunder Haandværksdriften viger for Fabriken, og som 5) ændre Prisniveauet for de industrielle Frembringelser. Medens Raavaren holder sin Pris, bliver Prisforskellen mellem Raastoffet og den færdige Vare betydelig forringet. 6) En gennemført Kapitalisme, under hvilken en formidabel Kapitalopsamling finder Sted. 7) Overgangen til en delvis Kreditøkonomi, Værdierne mobiliseres ved en enorm Udvidelse af Kreditmidlerne. 8) Storbyernes Fremvæxt og Overvægt over Landet. 9) Nordeuropas Befolkning er i det forløbne Aarhundrede tripleret, heraf lever den ene Trediedel i Amerika. Denne Folkevandring skaber i Amerika et nyt Samfund, hvori vort Aarhundredes

særlige Forhold fremtræder i Renkultur. 10) Heraf har Følgen været Europas Industrialisering, hvorved Arbejdsdelingen udstrækkes over Verdensdele. 11) Individets Udløsen sig af sin Klasse. 12) Bag alt dette ligger Bruddet med Merkantilismens Ideer, der betegnes af den absolute Erhvervs og Omsætningsfrihed, uhindret af Statens Indskriden.

Det 19. Aarhundredes Løsen blev da Herremoralens: for Individets, og for den stærkeres, den heldigeres Ret til at existere og udvikle sig selv med Opofrelse af de svageres Ret.

X.

Astrologiens Tid er forbi, vor »oplyste« materialistiske Tid benægter alt det, »som de Lærde ikke drømmer om«. Men ved at kende Fortidsbegivenheder og forstaa vor egen Tid ikke blot statisk, og seende den som et livløst Fotografi af en øjeblikkelig Tilstand, men ogsaa dynamisk, og seende den som et Led i en Udvikling, hvis Retning lader sig spore, er vi i Stand til at lægge sindrige Kabaler i Fortidens Billedkort og derved tyde Fremtiden.

Og nu er der en stor Forskel paa dette Aarhundredes første Halvdel og paa de sidste tyve Aar, og i denne Forskel kunne vi se Maalet, hvor henimod Udviklingen foreløbig stiler.

Vi se, at Kampen mellem Storbedrifterne er i Færd med at ende i Monopolet eller Kartellet, og at Haandværkerne under »frivillig Tvang« danner Lav, stærkere end Fortidens Lav, der ikke blot kan træde op i Klassekampen overfor Svend-

ene, men som ogsaa kan undsige Samfundet gennem Prisoverenskomster. Kartelpris staar da i Færd med at afløse den frie Markedspris.

Arbejdsgiverne organiserer overalt i Europa og Amerika mod Arbejderne, det vil neppe lykkes dem at knuse Fagforeningerne, men disses Magt vil nu væsentlig blive konservativ, de vil formaa at holde Lønnen oppe, men ikke at forøge den.

Som Varepriserne vil blive satte af kartellerende Producenter og deres Dannelse uafhængig af den fri Konkurrence, saaledes vil ogsaa Arbejdslønnen undrage sig Loven om Markedsprisens Dannelse i det aabne frie Marked. Kontraktfrihed ved Arbejds-kontrakter er alt bortfalden; Arbejdsløn og Betingelser fastsættes ved Overenskomst mellem Klasserne. Arbejdsgiver og Arbejdstager. Maaske vil det lykkes Arbejdsgiverne i deres stærke Organisation at faa en større Indflydelse herpaa, end de har nu. Værksted-reglementer skulle — efter som Udviklingen gaar — blive fastsatte ved Klasse-Overenskomst; Arbejdsgiverne søge at faa den fastsat ved Overenskomst mellem de enkelte, hvad der faktisk betyder, at Arbejdsgiverne alene kommer til at fastsætte denne.

Disse to Ting: Monopolvareprisen og Arbejdsgiverens Evne til at skrue Udviklingen tilbage, vil give Anledning til Statsintervention. I Industrien under Monopolets Tegn vil man endogsaa kunne tænke sig Priserne fastsatte af Staten, ligesom Arbejdskontraktens Indhold delvis kan lovbestemmes.

De politiske Stridigheder om politiske Spørgsmaal er alt bleven afløst af Striden mellem Klasserne. Det enkelte Individ vil ved Forholdenes Magt blive

ført tilbage til sin Klasse; han vil ikke stemme som Højremand eller som Venstremand, men som Klassemenneske. Naar Etatsraad N. Andersen taler om, at Kampen nu staar »for eller imod Socialismen«, er det et galt Udtryk for den rigtige Tanke, at Kampen staar mellem Klasserne, i hvilken Kamp det maa blive Kronen, der som Udtryk for en oplyst bureaukratisk Vilje kommer til at lægge Afgørelsens Sværd paa Vægtskaalen.

Storbyerne er i stadig Tilvæxt, og her viser sig det tyvende Sekels store Spørgsmaal: Bolignøden og den voxende Grundrente, der vil tvinge Kommunerne til selv at blive Grundejere og til at fratage det private Initiativ Bebyggelsen, en Opgave, dette saa slet har magtet.

Medens Kapitalopsamlingen rimeligvis bliver noget langsommere, fordi Arbejdslønnen nu er relativ høj, vil Samfundet blive rystet af hyppige Kreditkriser af to Grunde:

Først vil Forholdet mellem Kreditmidler og Guldreserven blive øget. Hvad allerede 50'ernes Økonomer fremstillede som en fjern halvutopisk Drøm, at Guldets eneste Funktion skulde blive at ligge i Bankerne som Reserve og Basis for mere end en hundreddobbelt Bankkredit, der besørger Omsætningen af større Beløb, er alt paa Veje til at blive realiseret. I New York udbetales paa mange Steder endog Arbejdsløn i Cheques. Det daglige Behov af Omløbsmidler til smaa Betalinger tilfredsstilles ved Noter og Skillemønt.

Denne Udvikling synes at skulle fortsættes, saaledes, at der til rede Penge (o: Noter og Skillemønt) kun behøves, hvad der svarer til 10 à 14 Dages De-

tailindkøb. Alle andre Omsætninger afgøres ved Cheques, der endog vil indskrænke Bogkreditten en Del. Denne Kredittens yderligere Udvikling gør Følgerne af en »collapse« haardere, om end maaske sjældnere.

Flere og flere Bedrifter ville blive drevne af Aktieselskaber med begrænset Ansvar; nu! enhver Kvartprocent i Udbytte ud over den almindelige Rentefod vil strax blive kapitaliseret og udtrykt i en højere Notering for vedkommende Aktie. Men da de Fordele, den ene industrielle Virksomhed kan have frem for en anden i samme Branche (af Natur som en Jordrente), ikke er stedsevarende, men i høj Grad betingede, — til Tider afhængig af Direktørens Person, — vil den ene Bedrifts Merudbytte frem for en anden være stærkt svingende; selv om Bedriften i og for sig betaler sig, naar man ser paa Anlægskapitalen, saa vil et forringet Udbytte virke som et stort Kapitaltab for den senere Ejer af Aktien, der har købt med Merudbyttet for Øje og maaske betalt det 18—20 Gange over; dette, sammen med et tiltagende Børsjobberi, der udnytter slige Tilstande, kan bevirke mange Fallitter, der ende i lokale Kriser. Jeg tror, at de i 90'erne dannede Aktieselskaber, der jo ikke saameget har startet nye Foretagender som kapitaliseret en bestaaende Forretnings øjeblikkelige Merudbytte (»Differentialrente«), vil volde nuværende og senere Aktieejere store Tab, naar dette Merudbytte falder bort — uden at Foretagenderne derfor tør kaldes for usolide og usunde. Det er Gründernes Foruddiscontering af forventet Merudbytte og den fulde Kapitalisering af det Merudbytte, hvis Varighed langtfra er sikker, der efter mit Skøn er en Samfundsfare og kan true Forretningslivets Ro. T. Ex. kan

hidsættes, at den Carnegie'ske Staaltrust i Aar overtog forskellige Staalværker og Maskinfabriker til Beløb af c. 2000 Mill. Kr., uagtet de for faa Aar tilbage ikke var bogført for mere end det halve Beløb. Enten maa Trusten — efter »Standard oil trust« den største i Verden — udpresse sit Monopol til sidste Draabe, eller ogsaa kunne de nye Aktieejere ikke haabe almindelig Rente af deres Penge, og maa lide et 20-dobbelt Kapitaltab.

Befolkningsspørgsmaalet vil rimeligvis atter melde sig for vor Race; »United States« har neppe mere Plads end til sit eget Fødselsoverskud; selv om Siberien, Sydafrika, Kanada og Dele af Sydamerika egne sig for vor Race, saa er det ikke sikkert, om disse Stæder kunne kultiveres op og gøres beboelige for Europæere saa hurtigt, at der kan danne sig Samfund, der kan overtage Europas Brødforsyning og har Brug for den europæiske Industris Produkter til Gengæld. Nord-Amerika vil sikkert snart selv fuldende sin Overgang til et industrielt Samfund, der selv kan bruge sit eget Korn. Der skal ikke mange Aartier til, inden Unionens Mellestater ogsaa blive Fabrikcentrer; Europa maa da søge sig nye Kornkamre og nye Afsætningssteder for sin Industri. Kampen for at bevare sine Markeder, der alt har ført os ind i Protektionismen, vil blive fortsat, og Toldpolitiken vil blive en Blanding af »opdragende Beskyttelse«, mildnet ved Gensidighedstraktater.

Medens de større Bedrifter stadig vil blive drevne som kapitalistiske Aktieselskaber, er der en Mulighed for, at de co-operative Produktionsforeninger, der, bortset fra »the co-operative Wholesale-societies«, hidindtil

kun have haft krank Succes, vil kunne vinde frem; naar Arbejderne ikke længere som Arbejdssælgere kunne forbedre deres Kaar paa Grund af de stærke Mesterorganisationer, er det rimeligt, at de ville forsøge at naa det samme som Varekøbere. Formen bliver dog vistnok den, at de store Fagforbund komme til at eje Bedriften paa kapitalistisk Vis, saaledes at det ikke blive Bedriftens egne Arbejdere, der ere Ejere, men alle Fagets Arbejdere. Herved undgaas det umulige Forhold, at de undergivne kunne afsætte deres egen Overordnede. Hvis Arbejderne ville være kloge nok til ikke at benytte Posterne som Driftsledere som Retrætepladser for afdankede Agitatorer, men vil vælge Driftsledere blandt Overklassens Mænd og selvfølgelig uden doctrinære Lighedsbestræbelser vil betale en Drittsleder, hvad andre lignende Virksomheder betaler, saa skønner jeg ikke, hvorfor en kooperativ Forening ikke skulde have gode Chancer, naar Arbejderne holde sammen ogsaa som Købere — særlig gælder dette m. H. t. Distributionen samt Produktionen af større Konsumartikler, Øl, Margarine etc. etc. I denne Sammenhæng maa det omtales, at Indførelsen af elektriske Dynamoer i smaa Bedrifter har vist sig profitabel, og at der derved aabnes Muligheder indenfor visse Textilfag for, at den lille Industri kan hævde en taalelig Plads.

Saameget synes man at kunne se ved at betragte sin egen Tid og de Bevægelser, der driver den frem.

I store Træk kan man læse en ændret Samfundsdannelse, hvor det 19. Aarhundredes Individualisme maa vige for en Samarbejden i Klasser under Stats- (eller vistnok Komunal-) Magtens mæglende Indflydelse.

Man kan med Prof. Westergaard kalde det Nymerkantilisme, eller — som jeg foretrækker — en Art Socialisme, hvis dette Ord ikke var bleven saa odiøst ved at anvendes paa, hvad rettere skulde hedde den utopiske Kommunisme. Netop, fordi Samfundet er en levende Organisme, Forandringens Lov undergiven, er det urigtigt og doktrinært paa Forhaand at slaa den og den Samfundspolitik fast som den eneste rigtige. Naar Samfundets Karakter ændres, ændres dets Tarv. Fordi den nye Tid krævede nye Former, maatte Liberalismens Mænd slaa Merkantilismens Theorier ned, men det ligger i Forholdenes Natur, at dens Kritik blev uretfærdig. Det turde være, at gamle Colbert alligevel vil faa en smuk Oprejsning.

Det 20. Sekel vil næppe — hvis ikke nye Opfindelser skulde ændre Driftsformerne — blive saa revolutionært som dets Forgænger. Om det bliver lykkeligere, er svært at sige. Men vi er stadig langt fra Utopia og Lyksalighedens Øer. Til det 20. Aarhundrede stiller Tids-Sphinxen store Gaader: Monopolet, Klassekampen, Bolignøden og Kampen for nye Markeder — Spørgsmaal, der er ligesaa betydende som vort Sekels Proletar-Spørgsmaal.

Theologen var Samfundets Skriftefader helt ned til Enevælden; derefter overtog Juristen — og særlig i dette Aarhundrede dette vanskelige Kald — og vanrøgtede det. Nu er det Økonomen, der som Bureaukrat og som Tænkner skal retlede Staten i Løsning af de kommende Opgaver, som det 19. Sekels Sikkerhedsstat ikke drømte om kunde tilkomme den.

Man maa derfor haabe, at de store Egenskaber, der trods al Fejlen har karakteriseret den liberale

Økonomis store Mænd — og uden hvilke en Økonom kun bliver en arg Dilettant, — den altomfattende grundige Viden, den store Evne som Vilje til at finde Sandheden og en afbalanceret retsindig Medfølelse med de svagere, ikke maa svinge de Mænd, der skulle føre vor ædle Videnskab frem i det kommende Sekel.

Hvis Fremtidens Økonomi maa være i ligesaa høj Grad et Udtryk for Virkeligheden, som den liberale Økonomi var det for sin Tid, er vi vel farne.

Denne Artikel har væsentlig i samme Form været givet som Foredrag i »Socialøkonomisk Samfund«. Denne Omstændighed saavel som Emnets Vidtstrakthed har da foraarsaget Fremstillingens aforistiske Form.
